

SPRAWOZDANIE
Z PRAC DZIAŁU I, ARCHEOLOGII POLSKI, IHKM PAN
ZA OKRES OD 1 I 1954 DO 1 X 1955 ROKU¹

I. Sprawy organizacyjne

W skład organizacyjny Działu I, Archeologii Polski, od dnia 1 stycznia 1954 r. weszły placówki terenowe b. Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego oraz placówki finansowane w 1953 r. przez Komitet Organizacyjny IHKM. Z dniem 1 I 1954 r. utworzono: Pracownię Neolitu, Pracownię Atlasu Archeologicznego Polski oraz Stację Archeologiczną w Bonikowie i Kołobrzegu.

W 1954 r. struktura organizacyjna Działu I przedstawiała się w sposób następujący:

A. Kierownictwo Działu:

Kierownik — od 1 I 1954 r. do 1 IV 1954 — prof dr W. Hensel, wicedyrektor IHKM; od 1 IV 1954 — prof dr Z. Rajewski.

Sekretarze naukowci — w I kwartale 1954 — mgr M. Dembińska, od 15 II 1954 do 1 X 1954 — mgr J. Gąsowski, od 1 IV 1954 — mgr K. Dąbrowski.

Sekretarz techniczny od 1 I 1954 r. — Jadwiga Packiewiczówna.

B. Zakłady i pracownie terenowe Działu:

Kierownictwu Działu I podlegały następujące Zakłady i pracownie terenowe:

1. Zakład Archeologii Polski w Krakowie — kier. prof dr S. Nosek.
 - a) Stacja Archeologiczna w Igołomi — kier. prof dr S. Nosek.
 2. Zakład Archeologii Polski w Łodzi — kier. prof dr K. Jażdżewski.
 - a) Stacja Archeologiczna w Gdańsku — kier. prof dr K. Jażdżewski.
 - b) Stacja Archeologiczna w Łęczycy — kier. doc. dr A. Nadolski.
 3. Zakład Archeologii Polski w Poznaniu — kier. prof dr W. Hensel.
 - a) Stacja Archeologiczna w Bonikowie — kier. prof dr W. Hensel.
 - b) Stacja Archeologiczna w Gieczu — kier. dr B. Kostrzewski.
 - c) Stacja Archeologiczna w Gnieźnie — kier. prof dr K. Żurowski.
 - d) Stacja Archeologiczna w Kołobrzegu — kier. prof dr W. Hensel.
 - e) Stacja Archeologiczna w Kruszwicy — kier. prof dr W. Hensel.
 - f) Stacja Archeologiczna Poznań-Gród — kier. prof dr W. Hensel.
 - g) Stacja Archeologiczna Poznań-Katedra — kier. prof dr Z. Kępiński.
 - h) Stacja Archeologiczna w Szczecinie — kier. mgr T. Wieczorowski.
 - i) Stacja Archeologiczna w Wolinie — kier. mgr W. Filipowiak.

¹ W. Hensel, *Sprawozdanie Instytutu Historii Kultury Materialnej za rok 1954*, „Kwartalnik HKM“, R. 3:1955 z. 1. W sprawozdaniu omówiono ogólnie prace Działu I.

4. Zakład Archeologii Polski we Wrocławiu — kier. prof dr W. Hołubowicz.
 - a) Stacja Archeologiczna w Opolu — kier. prof dr W. Hołubowicz.
5. Zakład Archeologii Polski w Warszawie — kier. prof dr Z. Rajewski.
 - a) Stacja Archeologiczna w Biskupinie — kier. prof dr Z. Rajewski.
 - b) Stacja Archeologiczna Grody Czerwieńskie — kier. prof dr Z. Rajewski.
 - c) Stacja Archeologiczna w Kaliszu — kier. prof dr M. Drewko.
 - d) Stacja Archeologiczna w Wiślicy — kier. doc. dr Z. Wartolowska (od 1 I 1954 do 1 IV 1954 — kier. prof dr W. Antoniewicz).
6. Zakład Paleolitu w Warszawie — kier. prof. L. Sawicki.
7. Pracownia Neolitu w Warszawie — kier. prof dr Z. Podkowińska.
8. Pracownia Atlasu Archeologicznego w Warszawie — kier prof dr W. Antoniewicz (w I kwartale 1954 — kier. prof dr Z. Rajewski).
9. Pracownia Paleobotaniczna w Poznaniu — kier. prof dr K. Moldenhawer.
10. Pracownia Paleolitu w Skarżysku-Kamiennej — prof. S. Krukowski.
11. Stacja Archeologiczna Wrocław-Ostrów Tumski — kier. doc. dr W. Kóčka.

W ciągu 1955 r. w strukturze organizacyjnej Działu I zaszły następujące zmiany podyktowane obiektywnymi potrzebami: zgodnie z postanowieniem Dyrekcji Instytutu z dniem 1 I 1956 r. zakończyła swą działalność Stacja Archeologiczna we Wrocławiu. Jej kierownik, doc. dr W. Kóčka, powołany został na stanowisko kierownika Zakładu Archeologii Polski w Poznaniu. Doniosłe znaczenie naukowe i organizacyjne posiada decyzja Dyrekcji Instytutu powołująca do życia Zakład Archeologii Pomorza pod kierownictwem prof dr W. Hensla. Do Zakładu Archeologii Pomorza wcielone zostały stacje archeologiczne w Szczecinie, Wolinie, Kołobrzegu oraz Kruszwicy. Utworzenie Zakładu Archeologii Pomorza otwiera nowe perspektywy badawcze na terenie Pomorza Zachodniego.

Blisko dwuletnia praktyka wykazała potrzebę dyskusji nad dalszą reorganizacją Działu I, a w pierwszym rzędzie na konieczność przekształcenia wielu stacji działających w terenie poza siedzibami Zakładów w placówki o charakterze ekspedycyjnym, co przyczyni się wydatnie do obniżenia kosztów stałych i wzmoże operatywność Zakładów w realizacji ich zadań naukowo-badawczych. Stacje archeologiczne winny być lokalizowane w miejscowościach szczególnie ważnych dla nauki, w których nadto istnieją odpowiednie warunki lokalowe do utrzymywania stałych placówek terenowych i personelu.

Tok prac Kierownictwa Działu I i podległych mu placówek terenowych w okresie sprawozdawczym ulegał częstym zakłóceniom z powodu trudnej sytuacji lokalowej. Trzeba podkreślić, że w 1954 r. wszystkie placówki Działu I pracowały w pomieszczeniach nie odpowiadających potrzebom. W roku bieżącym poprawie uległa sytuacja lokalowa Zakładu Archeologii Polski we Wrocławiu, w toku są też starania zmierzające do przystosowania do potrzeb Pracowni Neolitu w Warszawie lokalu na Starym Mieście 29/31.

Może najbardziej kłopotliwie przedstawia się sytuacja lokalowa Zakładu Archeologii Polski w Warszawie, który mimo rozlicznych starań korzysta stale z tymczasowych pomieszczeń uprzejmie udzielonych przez PMA i Zakład Archeologii Polski Uniwersytetu Warszawskiego, co jednak wpływa hamująco na realizację jego prac, szczególnie w zakresie opracowania uzyskanych materiałów źródłowych.

II. Sprawy naukowe

A. Badania terenowe

Naczelnym zadaniem Działu I, Archeologii Polski, jest badanie zjawisk procesu dziejowego na ziemiach Polski w epoce wspólnoty pierwotnej, w starożytności i we

wcześniejszym średniowieczu. Jest ono realizowane przede wszystkim w drodze badań wykopaliskowych, które dostarczają materiału źródłowego, a następnie różnorodnych opracowań i publikacji naukowych.

Zgodnie z planem terenowych badań archeologicznych Instytutu na rok 1954 przeprowadzono w okresie od końca maja do połowy listopada prace wykopaliskowe na następujących stanowiskach: Zwierzyniec w Krakowie, Ćmielów w pow. opatowskim, Igołomia w pow. miechowskim, Kalisz i Piwonice w pow. kaliskim, Biskupin w pow. żnińskim, Bonikowo w pow. kościańskim, Kruszwica w pow. inowrocławskim, Kołobrzeg, Wolin, Szczecin, Poznań, Wrocław, Opole, Gdańsk, Wiślica w pow. pińczowskim, Łęczycza, Gródek n. Bugiem w pow. hrubieszowskim oraz Lipsko w pow. zamojskim².

Dzięki specjalnej subwencji Prezydium Rządu PRL na badania wykopaliskowe w Gdańsku i Gródku n. Bugiem budżet na prace terenowe Działu I zwiększył się o 100%, co zezwoliło na kilkakrotne przekroczenie planów badawczych na obu tych stanowiskach oraz przeprowadzenie ponadplanowych prac badawczych w Lipsku, pow. zamojski. W ramach prac ponadplanowych Stacja Archeologiczna w Łęczycy przeprowadziła prace wykopaliskowe w kolegiacie w Tumie pod Łęczyczą ze środków Ministerstwa Kultury i Sztuki. W roku 1954 IHKM udzielił dotacji na prace badawcze na Wawelu.

Terenowy plan badawczy na wymienionych obiektach został zrealizowany proporcjonalnie do przyznanych środków. W 1954 r. podjęto pierwsze próby zwrócenia należytej uwagi na obiekty ze starszych okresów i zapewnienia im odpowiednich środków. Pilna potrzeba zakończenia właściwych etapów prac wykopaliskowych na stanowiskach wczesnośredniowiecznych, badanych jeszcze w ramach organizacyjnych byłego Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego, utrudniła pełną realizację tych zamierzeń. Z uwagi na trudności w uruchomieniu kredytów w odpowiednim czasie w II kwartale 1954 r. poniechane zostały badania w Winiarach-Żurawicy, pow. sandomierski, zaplanowane przez Zakład Paleolitu, oraz z tychże względów ograniczono badania wydmowe okolic Warszawy, zamieszczone w planie Zakładu Paleolitu, realizując je częściowo w IV kwartale 1954.

W roku 1955 przeprowadzono badania na następujących stanowiskach: Zwierzyniec w Krakowie, Grzybowa Góra w pow. Skarżysko-Kamienna, Ćmielów w pow. opatowskim, Igołomia w pow. miechowskim, Piwonice i Lis w pow. kaliskim, Gdańsk, Łęczycza, Giecz, Gniezno, Poznań, Kołobrzeg, Kruszwica, Daleszyn, Szczecin, Wolin, Opole, Radunia, Wrocław, Biskupin, pow. żniński, Wiślica w pow. pińczowskim, Kalisz, Gródek n. Bugiem w pow. hrubieszowskim i Lipsko w pow. zamojskim. Dofinansowano również badania w Małych Łęgach, pow. kościański, prowadzone przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu.

Rok 1955 był dalszym krokiem naprzód w walce o pełne badania polskiego procesu dziejowego, o właściwe potraktowanie w planach terenowych obiektów ze starszych okresów. Wyraziło się to z jednej strony w znacznym zwiększeniu środków na badania obiektów ze starszych epok oraz włączeniu do prac terenowych Pracowni Paleolitu (Grzybowa Góra k. Skarżyska-Kamiennej), a z drugiej — w odpowiednim przydzielaniu kredytów na badania obiektów wczesnośredniowiecznych. Z powodzeniem zastosowano koncentrację środków na szczególnie ważnych obiektach (np. Gniezno, które nie było badane w 1954 r., w następnym otrzymało w ramach kredytów Zakładu Archeologii Polski w Poznaniu znacznie większe środki).

² Wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 1954 r. opublikowano częściowo w „Sprawozdaniach Archeologicznych“, t. 1: 1955, oraz w „Sprawozdaniach Archeologicznych“, t. 2: 1956.

Sprawę realizacji badań terenowych w znacznej mierze ułatwiły odbywane przez poszczególne Zakłady Archeologii Polski konferencje planujące prace terenowe podległych Stacji (np. Gniezno — konferencja Zakładu Archeologii Polski w Poznaniu połączona z wyjazdem terenowym).

W roku 1955 Stacje Archeologiczne w Gdańsku, Kaliszu, Wrocławiu i Szczecinie uzyskały wiele cennych materiałów źródłowych prowadząc obserwacje na placach budowlanych na terenach objętych ich działalnością.

B. Opracowanie materiałów źródłowych

Okres sprawozdawczy był okresem wyteźzonych prac zmierzających do opublikowania materiałów źródłowych zgromadzonych przez poszczególne placówki terenowe. Większość Stacji miała w tym zakresie bardzo poważne zaległości, wynikające z jednej strony z nie zawsze racjonalnego wykorzystania personelu technicznego i z trudności lokalowych, a z drugiej ze zbyt optymistycznie i szeroko realizowanych prac terenowych, dostarczających materiałów źródłowych w ilościach przekraczających możliwości ich opracowania w sezonie zimowym.

Sezony badawcze 1954—1955, jak i koordynacja wysiłków w zakresie opracowań materiałów przyniosły pewną poprawę sytuacji, wyraźną szczególnie w Stacjach: w Gdańsku (patrz: „*Studia Wczesnośredniowieczne*“, t. 2: 1955) oraz w Poznaniu, gdzie przygotowano do druku pełne opracowanie materiałów źródłowych z badań za ubiegłe lata. Dalsze postępy na odcinku opracowywania materiałów źródłowych dadzą się uzyskać w drodze konsekwentnego ograniczania zakresu prac terenowych placówek posiadających większe ilości materiałów do opracowań kameralnych oraz udzielania im możliwie najszerszej pomocy w tym zakresie. Zagadnienie to jednak wiąże się szczególnie ściśle ze sprawami lokalowymi placówek Działu I, bez których uregulowania wszelkie wysiłki w tym kierunku dawać będą tylko częściowe efekty.

C. Publikacje

Wyniki badań Działu I, Archeologii Polski, publikowane będą w trzech seriach wydawniczych:

1. „*Archeologia Polski*“ — pismo problemowe, omawiające szczególnie zagadnienia metodologiczne i metodyczne.

2. „*Polskie Badania Archeologiczne*“ — publikować będą ujęty w odpowiednie całości materiał źródłowy z badań na poszczególnych stanowiskach. W ostatniej fazie prac przygotowawczych znajdują się następujące pozycje: *Poznań*, a następnie *Grody Czerwieńskie i Wczesnośredniowieczny Biskupin*.

3. „*Sprawozdania Archeologiczne*“ zawierać będą krótkie omówienia wyników badań wykopaliskowych realizowanych corocznie przez Zakłady, Pracownie i Stacje Archeologiczne. W roku 1955 ukazał się tom 1 *Sprawozdań*, a tom 2 został oddany do druku.

D. Posiedzenia i konferencje naukowe

W organizacji posiedzeń naukowych Kierownictwo Działu I opierało się w pierwszym rzędzie na poważnym dorobku w tym zakresie byłego Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego. Główny nacisk położony został na aktywizację w tym kierunku placówek terenowych. Charakteryzując ogólnie można powiedzieć, że w okresie sprawozdawczym na odcinku organizacji posiedzeń naukowych placówki Działu I zrobiły znaczny krok naprzód. Na posiedzeniach omawiano istotne problemy naukowe o znaczeniu zarówno szerszym, jak i węższym, związanym bezpośrednio z wykonawstwem planów badawczych poszczególnych komórek organizacyjnych. Dla przykładu podajemy, że poważną pozycję w tematyce posiedzeń naukowych stanowiły sprawozdania z realizacji prac wykopaliskowych

oraz tematy szczegółowe związane z problematyką badawczą poszczególnych stanowisk, referowane na zebraniach Zakładów Archeologii Polski (w tym zakresie na czoło wysunęły się: ZAP w Poznaniu, Łodzi, Wrocławiu i Zakład Paleolitu).

W zakresie pogłębiania i doskonalenia metodyki archeologicznych badań terenowych poważny wkład posiada ZAP w Warszawie, na którego forum dyskutowano referaty opracowane przez specjalistów z zakresu nauk pomocniczych archeologii, zoologów, ichtologów, metaloznawców oraz referat prof. Z. Rajewskiego o metodyce archeologicznych badań terenowych. Ogólniejsza tematyka była przedmiotem zebrania ZAP w Łodzi (np. metoda i organizacja archeologicznych prac ratowniczych na stanowisku 2 w Gdańsku, początki kultury łużyckiej w świetle powojennych badań), ZAP w Krakowie (zagadnienie tzw. ceramiki siwej oraz węzłowe problemy okresów: późnolateńskiego i rzymskiego w Polsce), ZAP w Poznaniu (zagadnienie grodów z pogranicza pomorsko-wielkopolskiego we wczesnym średniowieczu). Szczególnie istotne znaczenie posiada fakt dyskusowania w obrębie Zakładów i Pracowni prac i artykułów kierowanych do druku.

O ile w roku 1954 obserwować można było pewną bierność niektórych ośrodków w zakresie organizacji posiedzeń naukowych, o tyle rok następny przyniósł znaczną poprawę na tym odcinku. Napływ nowych materiałów źródłowych, a także pogłębianie wiadomości erudycyjnych i źródłoznawczych przez personel naukowy placówek Działu I stworzyły korzystne warunki dla szerokiej wymiany poglądów. Posiedzenia naukowe stają się też niewątpliwie ważnym czynnikiem w mobilizowaniu do publikacji materiałów źródłowych i artykułów problemowych, odgrywają ważną rolę w gruntowaniu przebudowy podstaw metodologicznych archeologii Polski.

W podległych Działowi I placówkach pomyślnie przebiegały również zebrania poświęcone szkoleniu ideologicznemu pracowników. Odbywane zarówno w terenie w okresie sezonu wykopaliskowego, jak też w Zakładach i Pracowniach posiedzenia o charakterze naukowo-organizacyjnym miały za zadanie omawianie sposobów ulepszania i podnoszenia wydajności pracy, pełnej i rytmicznej realizacji zadań naukowo-badawczych.

Liczbowo ruch naukowy w placówkach Działu I za rok 1954 przedstawia się następująco:

40 posiedzeń naukowych, 33 naukowo-organizacyjne, 21 poświęconych szkoleniu ideologicznemu.

W 1954 r. zrealizowano następujące ogólnopolskie konferencje Działu I: 1. Konferencję sprawozdawczą z wykopalisk w Igołomi. 2. Konferencję w sprawie *Podręcznika historii Polski starożytnej*³. Obie konferencje odbyły się w styczniu 1954 r. w Krakowie. 3. Konferencję sprawozdawczo-planującą Działu I w Osiecznej k. Leszna (maj 1954)⁴.

Nie zrealizowano w 1954 r. konferencji poświęconych Polskiemu Atlasowi Archeologicznemu oraz konferencji na temat: Archeologia jako nauka historyczna.

W roku 1955 odbyła się I Sesja Archeologiczna IHKM PAN, w której udział wzięły wszystkie placówki Działu I. Na posiedzeniach sekcyjnych Sesji omówiono również realizację planu badań terenowych z 1954 r. oraz ustalono programy prac wykopaliskowych na rok 1955.

³ J. Gąsowski, *Konferencja nad Podręcznikiem historii Polski starożytnej w Krakowie*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 20: 1954 z. 3, s. 310, 311.

⁴ K. Dąbrowski, *Pierwsza konferencja robocza Działu I, Archeologii Polski, IHKM PAN w Osiecznej k. Leszna*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. 20: 1954 z. 4, s. 423, 424.

E. Współpraca z innymi instytucjami

Kierownictwo Działu I położyło w okresie sprawozdawczym szczególny nacisk na rozwinięcie współpracy z Centralnym Zarządem Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki, a w szczególności z podległymi mu muzeami archeologicznymi oraz archeologiczną służbą konserwatorską. Współpraca ta dawała pozytywne wyniki na odcinku organizowania wspólnych prac badawczych (np. badania powierzchniowe nad Bugiem). Archeologiczna służba konserwatorska zasięgała opinii w Zakładach i Pracowniach Instytutu w sprawach ustalania wykonawstwa akcji ratowniczej na terenach poszczególnych województw. O ile w tym zakresie istniały jeszcze pewne niedociągnięcia w roku 1954, o tyle rok następny znaczył się efektywnym zacieśnieniem współpracy. Owocną współpracę rozwijano również z Ministerstwem Szkół Wyższych, co manifestowało się corocznym udziałem kadry pracowników naukowych Działu I w pracach Archeologicznego Obozu Szkoleniowego w Biskupinie. Wszystkie placówki terenowe Działu I dążyły w miarę możliwości do nawiązania kontaktów i współpracy z placówkami o charakterze usługowym dla archeologii, jak zakłady metaloznawstwa, chemii, zoologii, ichtiologii, towaroznawstwa.

Do ujemnych stron omawianego zagadnienia zaliczyć trzeba stosunkowo słabe powiązanie placówek Działu I z terenowymi komórkami organizacyjnymi innych działów Instytutu. Szczególnie w 1954 r. istniała na tym odcinku pracy znaczna przypadkowość. W roku 1955 poczyniono w tym zakresie pewien postęp. Przykładem wzajemnie pożytecznych poczyniń badawczych może być udział Pracowni Historii Osadnictwa Działu III w pracach Stacji Archeologicznej w Kaliszu. Pracownia Działu III podjęła trudne, lecz owocne badania nad historią Kalisza od XII do XVII w., organizując obserwacje archeologiczne na kaliskich placach budowlanych oraz podejmując analizę źródeł pisanych odnoszących się do tego zagadnienia.

F. Kształcenie pomocniczych pracowników nauki

Pracownicy Działu I brali w okresie sprawozdawczym czynny udział w szkoleniu ideologicznym organizowanym przez organizacje związkowe. Grupa pracowników uczęszczała na seminaria z materializmu dialektycznego i historycznego prowadzone przez Katedrę Materializmu Dialektycznego i Historycznego PAN.

Z grona archeologów Polski trzem pracownikom otworzono przewody kandydackie: magistrom J. Antoniewiczowi i A. Gardawskiemu, pracownikom Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, oraz mgr J. Żakowi, adiunktowi Zakładu Archeologii Polski w Poznaniu. Z chwilą utworzenia Biura Naukowego IHKM sprawy szkolenia pomocniczych pracowników nauki zostały zgrupowane w jednej z jego sekcji.

G. Popularyzacja wiedzy

Personel naukowy Działu I czynnie uczestniczył w popularyzowaniu osiągnięć archeologii Polski w ramach akcji oświatowej Polskiego Towarzystwa Archeologicznego. Nadto Stacje badawcze organizowały wystawy polowe, cieszące się na ogół dużym powodzeniem. Wymienimy tylko wystawy w Wolinie, Szczecinie, Gdańsku, Opolu, Kaliszu, Igołomi. Stale wzrastająca frekwencja na wystawach i odczytach świadczy dobitnie o tym, że archeologia przestaje być dyscypliną naukową uprawianą tylko przez fachowców, że jej osiągnięcia wzbudzają zainteresowanie szerokiego ogółu.

Krzysztof Dąbrowski

